

УДК 378.147

Р.І. Слепухіна,
викладач, Херсонський
політехнічний коледж
Одеського
національного
політехнічного
університету gimma.
slepukhina.59@ mail. ru

А.В. Потапов,
студент, Херсонський
політехнічний коледж
Одеського
національного
політехнічного
університету

ІСТОРІЯ ТАВРІЙСЬКОГО КРАЮ ДО УТВОРЕННЯ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Р. І. Слепухіна. А. В. Потапов. Історія Таврійського краю до утворення Херсонської області. У статті досліджена історія заселення земель Північного Причорномор'я з давніх часів до утворення Херсонської області. Показана особливість економічного, соціального, культурного розвитку сучасної Херсонської області.

R. I. Slepukhina. A.V. Potapov. The history of the Tavriya land before the foundation of the Kherson region. In the article the settling history of the Northern Prychornomor'ya from the immemorial time up to the foundation of the Kherson region is examined. The definite features of the economical, social and cultural development of modern Kherson region are shown.

Вступ. Кожен край нашої земної кулі має свою особливість. Херсонська область – наймолодша область України. яка буде відзначати свій 70 - річний шлях 30 березня 2014 року. Вона розташована на Півдні України, у басейні нижньої течії Дніпра, у межах Причорноморської низовини. На сході країни межує із Запорізькою, на півдні – з автономною Республікою Крим, на північному заході – із Миколаївською, на півночі – із Дніпропетровською областями. На півдні Херсонщину омивають Чорне і Азовське моря, а також Сиваш (Гниле море). Ріка Дніпро поділяє область на дві частини – правобережну і лівобережну, яку ще називають Таврією. Територія області становить 28,5 тис. кв. км, протяжність із півночі на південь – 180 км, із заходу на схід – 258 км.

Матеріали дослідження. Саме рівнини Північного Причорномор'я були головним полігоном для багатьох народів, що заселяють нині значні території Європи і Азії. Землі Півдня України, що розташовані на берегах Чорного та Азовського морів притягували людей здавна. Межиріччя Інгульця і Дніпра та обидві береги Дніпра були заселені, починаючи з часів пізнього неоліту (20 -12 тисяч років тому). Найдавніші поселення людей виявлені у

Горностаївському, Каховському, Великолепетиському районах. Поступово щільність населення на землях, де сьогодні розташована Херсонська область, росла. Так, відомо близько 90 поселень та могильників доби міді і

бронзи, розташовані головним чином у південно-західній частині області поблизу рік і у південно-східній її частині: в Нижньосірогоському, Генічеському, Чаплинському, Каланчацькому, Скадовському районах. Одними з перших мешканців Херсонщини були кіммерійці. Проте, перше державне утворення на цих землях пов'язують зі скіфами: кочові племена скіфів з'явилися у Причорноморських степах у VIII - VII століттях до н.е. і створили Скіфську державу. У II столітті до н.е. в Причорноморські степи ринула нова хвиля кочівників - сарматів, які частково витіснили скіфів і, поступово змішуючись з ними, почали осідати на цих землях. Саме у цю добу із Середнього Подніпров'я у причорноморські степи проникають змішуючись з скіфсько-сарматськими, слов'янські племена зарубинецької культури. У перших століттях н.е. на території сучасного Нововоронцовського району з'являються стійкі землеробські поселення їх нащадків - слов'янських племен черняхівської культури.

За часів Київської Русі на території Херсонщини поруч з кочівниками існують слов'янські поселення. У пониззі Дніпра в X - XIII століттях існувало, не раз згадуване у літописах, слов'янське торгівельне місто Олешня², яке природно виникло на стародавньому торгівельному шляху "З варяг у греки".

З першої половини XIII століття, після початку монголо-татарської навали Пониззя Дніпра попадають під вплив різних держав: Великого князівства Литовського, Кримського ханства, Туреччини.

У першій половині XVI століття на Дніпрі заснована Запорізька Січ, яка докорінно змінила ситуацію не тільки на півдні, а й усій Україні, Польщі та Росії. Поруч з турецькими фортецями з'являються запорізькі переправи та перевози, на місті яких виникли сучасне поселення Гола Пристань, Берислав та інші.

На Херсонщині у різні роки базувалися Січі Запорізького війська: Кам'янецька (біля сучасного села Республіканець Бериславського району), Олешківська (на території сучасного м. Цюрупинськ), Нова Січ (на річці Підпільній). Запорожці активно освоювали територію Нижнього Дніпра. Крім самої Січі запоріжці засновували чисельні паланки. Та за часів Нової Січі (1734 - 1775 рр.) у межах сучасної Херсонської області існували Інгулецька і Прогнойська паланки.

Біля сучасних сел Давидів Брід та Золота Балка запоріжці заснували зимівники, які були невеликими поселеннями для занять скотарством, риболовством, землеробством та іншими промислами. Одне з козацьких поселень було знайдене на території сучасного Херсону, а саме у північній частині Карантинного острова. Козаки називали його Кошовим, а також Кордонним у зв'язку з тим, що острів межував з землями Кримського ханства. Пізніше деякі з зимівників та паланок перетворилися на села.

Періодом визначних подій в історії краю стало XVIII ст. У 1737 році під час російсько-турецької війни на високому правому березі Дніпра збудовано російське укріплення Олександр-Шанець, що стало попередником Херсона. Протягом другої російсько-турецької війни 1768-1774 рр. у Олександр-Шанце «где землянок вистроено 10 и жилых покойцев 3» розміщувалося до 100 кіннотників. Завоювання Російською імперією Чорноморського узбережжя обумовило необхідність побудови флоту. Саме на цих землях у 1778 році було засновано місто Херсон.

Мета заснування Херсону чітко прописана в указі Катерини II «В месте к сему удобно назначивая оное из соображений выгод морских и сухопутных построить крепость и соорудить верфь. Место сие наименовать Херсон». Тобто майбутній обласний центр засновувався як форпост Російської імперії на її південних кордонах, а його місцією стає укріплення військової присутності імперії на берегах Чорного моря та будівництва справжнього Чорноморського флоту. Так склалося, що Херсон стає «Колискою Російського Чорноморського флоту». З початку існування Херсона та поселень навколо нього великий вплив на організацію життєдіяльності у ньому належала військовим. Так славетний російський адмірал Ф.Ф. Ушаков за боротьбу з чумою під час будівництва військових кораблів у Херсоні був представлений до чину капітан I рангу та нагороджений орденом. Населення Херсона на кінець XVIII ст. складало 10 тис. осіб. Вирішальний перелом у приналежності земель Українського Причорномор'я відбувся після російсько-турецької війн 1768—1783 рр. Так, за Кючук-Кайнарджийським мирним договором Росія отримала землі між Південним Бугом та Дніпром. Ці землі увійшли до створеної за часів Катерини II Новоросійської губернії, яка проіснувала до 1775 року, але війни тривали, мінялися кордони, виникали нові міста. Протягом кінця XVIII - початку XIX ст. адміністративний устрій на землях сучасної південної України постійно змінювався [1].

Після ліквідації Новоросійської губернії, Херсон стає повітовим містом Катеринославського, а з 1793 року Вознесенського намісництва. За правління Павла I Новоросійська губернія була відновлена на період з 1796 по 1802 рік. Поступово Херсон і всі території, прилеглі до нього втрачають своє військове призначення. Як наслідок цього, Указом Сенату від 8 жовтня 1802 року Новоросійська губернія була поділена на Дике Поле — історична назва не розмежованих і слабо заселених причорноморських степів між середньою нижньою течією Дністра на заході, нижньою течією Дону і Сіверським Дінцем на сході, від лівої притоки Дніпра - Самари і верхів'їв притоків Південного Бугу - Синюхи та Інгула на півночі, до Чорного і Азовського морів та Криму на півдні. У 16-17 ст. уряд Польсько-Литовської держави Диким Полем вважав українські землі, що знаходилися на схід і південь від Білої Церкви, і роздавав їх магнатам і шляхті у приватну власність як незаселені, хоча там проживало українське населення. Катеринославську, Миколаївську й Таврійську губернії.

Херсонський повіт увійшов до складу Миколаївської губернії.[2].

Менше року існувала Миколаївська губернія. Указом Сенату від 15 травня 1803 року, з причин природно-кліматичної та соціально-побутової доцільності, центр Миколаївської губернії було перенесено з м. Миколаїв до м.Херсону.

Про це у імператорському указі Олександра I від 15 травня 1803 р. зазначалося: «По сведениям, от местного начальства доставленным, находя неудобным оставить губернское управление в Николаеве, как по трудности отапливания, так и потому, что Морское управление, там (в Херсоне) еще находящееся, составляет само по себе часть обширную, мы признали за благо губернскому управлению быть в Херсоне и, вследствие того, губернию Николаевскую именовать отныне Херсонскою». Херсонська губернія як адміністративний структурний підрозділ держави проіснувала з 1803 по 1920 рік. Територіальні межі Херсонської губернії за цей часовий відрізок неодноразово змінювались. Херсонська губернія займала значну територію, яка становила 1/122 частину Європи і займала за розмірами шістнадцяте місце серед інших губерній Європейської Росії. Вона межувала на півночі з Київською, північному сході - з Полтавською, на сході - з Катеринославською, на південному сході - з Таврійською, північному заході - з Подільською й на південному заході - з Бессарабською губерніями. В адміністративному відношенні Херсонська губернія складалась з чотирьох повітів: Єлисаветградського, Ольвіопольського, Тираспольського й Херсонського. Поступово кількість повітів була збільшена за рахунок нових: Олександрійського, створеного у 1806 р., Одеського - у 1825 р., Бобринецького - у 1828 р. і Ананьєвського - у 1834 р. Херсонська губернія займала територію частини сучасних Херсонської, Миколаївської (повністю), Одеської, Кіровоградської областей і навіть Молдови.[3].

Після остаточного оформлення Херсонської губернії до її складу входили шість повітів (Ольвіопольський і Бобринецький повіти були об'єднані з іншими повітами), 18 міст, у тому числі Одеса та Миколаїв з передмістями (Одеське градоначальство й Миколаївське військове губернаторство). Херсонський повіт у 1886 р. складався з 39 волостей та 1059 населених пунктів.

До кінця XIX століття значних адміністративно-територіальних змін на Херсонщині не відбувалося. На початку XX століття в результаті проведення Столипінської аграрної реформи виникали нові населені пункти. Станом на 1908р. до складу Дніпровського повіту Таврійської губернії входило 17 волостей: Олешківська, Великопанська, Бехтерська, Громівська, Збур'ївська, Каїрська, Краснянська, Каховська, Каланчацька, Козаче -Лагерська, Князь-Григорівська, Маячківська, Новотроїцька, Першокостянтинівська, Покровська, Чалбаська, Чаплинська. Окремо входило м. Олешки - центр Дніпровського Повіту. До складу Мелітопольського повіту тієї ж губернії входило 24 волості: Балківська, Великознам'янська, Великобілозерська, Василівська, Верхньо-Білозерська, Веселівська, Веселянська, Водянська, Дніпровська,

Ейгенфельдська, Іванівська, Кам'янська, Кизиярська, Лепатиська, Михайлівська, Пришибська, Рогачиська, Рубанівська, Сідагоська, Терпіннівська, Тимошівська, Юзкуйська, Юхимівська, Якимівська. Окремо входили міста: Мелітополь та Генічеськ. До складу Херсонського повіту Херсонської губернії у 1917 р. входило 46 волостей: Антонівська, Архангельська, Балацківська, Білозерська, Вавилівська, Володимирівська, Високопільська (Кронауська), Грушівська, Гур'ївська, Засільська, Золотобалківська, Інгульська, Козацька, Калужька, Кам'янська, Кочубеївка (Орлофська), Качкарівська, Кисляківська, Костромська, Криворізька, Любомирівська, Маліївська, Мар'їнська, Михайлівська, Миколаївська 1-ша, Миколаївська 2-га, Микільська, Новоархангельська, Новобузька, Нововоронцовська, Новомиколаївська, Новоодеська, Новосевастопольська, Одбідо-Василівська, Олександрівська, Покровська, Полтавська, Привільнянська, Снігурівська, Станіславська, Старошведська, СухоСланецька, Тернівська, Тягинська, Шестернянська, Широківська. Окремо входило 18 єврейських колоній, 6 посадів, 3 міста.

У березні 1918 р. була ліквідована Таврійська губернія, її Дніпровський повіт увійшов до складу Херсонської губернії, а Мелітопольський – до Катеринославської. 3 січня 1920 р. Херсонська губернія розділяється на Херсонську й Одеську. Центром Херсонської губернії став Миколаїв. У грудні 1920 р. Херсонська губернія була перейменована у Миколаївську, а Херсон став повітовим містом Миколаївської губернії. Миколаївська губернія після реформи складалася з 4 повітів: Дніпровського Єлисаветградського, Миколаївського та Херсонського. У 1922 році ця територія знову була об'єднана: тепер у Одеську губернію. 25 жовтня 1922 р. друга сесія ВУЦВК затвердила основні принципи майбутньої реформи, яка передбачила створення округів замість повітів з населенням від 400 до 600 тисяч чоловік. Сесія також визнала за необхідне спочатку передати частину повноважень губернських органів окружним, а потім ліквідувати губернії, переходячи на систему округ-район-сілрада [4]. У 1923 р. почалась перша реформа адміністративно – територіального поділу УРСР за єдиним планом відповідно до постанови ВУЦВК від 7 березня 1923 р., фактично був ліквідований поділ на повіти і волості в існуючих губерніях. Одеська губернія була розділена на 6 округів, в тому числі Херсонський з центром у м. Херсоні. До складу Херсонського округу увійшла територія колишніх Дніпровського і Херсонського повітів без Володимирської і Маліївської волостей. Округ складався з 12 районів, 167 сілрад і з заштатних міст: Каховки, Олешок, Берислава. Згідно з тією ж постановою на території Катеринославської губернії, куди 1 грудня 1922 р. увійшла територія ліквідованої Запорізької губернії, створений Мелітопольський округ, який було поділено на 15 районів. Серед них теперешні райони Херсонської області Великолепетиський, Генічеський, Новотроїцький, Нижньосірогоський.

З тих пір система адміністративно-територіального устрою та місцевого самоврядування, сформована за Столипіна, була зруйнована. В сільській місцевості почали масово створюватись сільські ради. В березні 1923 р. Одеська губернія налічувала 6 округів, у тому числі Херсонський округ із центром у м.Херсоні.

З 1925 р. губернії на Україні були ліквідовані та усі округи стали самостійними. Херсон став центром однойменного округу. У 1930 році проведена нова адміністративно-територіальна реформа, якою встановлювалась двоступенева система управління: район-центр. У зв'язку з цим, Херсонський округ був ліквідований, а Херсонський сільський район (сучасний Білозерський) переданий у відання Херсонської міської Ради депутатів трудящих.

У лютому 1932 р. територія України була поділена на 5 областей, у т.ч. Одеську, до складу якої увійшли міста обласного підпорядкування Одеса, Миколаїв, Херсон, Єлизаветград, а також 46 районів. У вересні 1937 року з Одеської області була виділена Миколаївська область, до складу якої увійшли Херсон, як місто обласного підпорядкування та 12 районів.[5].

Переживши окупацію, м. Херсон 13 березня 1944 року було звільнено, а вже 30 березня 1944 р. Указом Президії Верховної Ради СРСР «Про утворення Херсонської області у складі Української РСР» було затверджене подання Президії Верховної Ради УРСР про утворення Херсонської області. До її складу ввійшли Бериславський, Білозерський, Великоолександрівський, Голопристанський, Горностаївський, Каланчацький, Калініндорфський (перейменованій у Калінінський, ліквідований у 1962 р.), Каховський, Нововоронцовський, Скадовський, Херсонський (у складі Херсонської області називався Херсонський, ліквідований у 1962 р.), Чаплинський і Цюрупинський райони Миколаївської області, Великолепетиський, Генічеський, Іванівський, Нижньосірогозький, Новотроїцький і Сиваський (ліквідований у 1962 році) райони Запорізької області. Всього область складалась з 19 районів.[7].

У 1948 році було створено ще три райони: Високопільський, Новомаячківський та Верхньорогачицький. В кінці 50х - на початку 60х років була спроба адміністративний устрій та все життя в колишньому СРСР підпорядкувати способу виробництва. Території визначались як сільські та промислові. У 1957 році з метою децентралізації управління народним господарством ліквідується ряд міністерств і створюються ради народного господарства у тому числі і Херсонська. 30 грудня 1962 р. вийшов Указ Президії Верховної Ради Української РСР «Про укрупнення сільських районів Української РСР», яким райони укрупнювались до розмірів територій виробничих колгоспнорадгоспних управлінь. На той час в Херсонській області налічувалось 10 районів, однак вже у січні 1965 року поділ на сільські та промислові райони було ліквідовано та Указами Президії ВРУРСР та проведено розукрупнення районів. По Херсонській області утворювалось вже 15 районів (таблиця 1) [7].

Таблиця 1– Утворення районів Херсонської області

Район	Центр району	У складі:
1. Бериславський район	м. Берислав	м. Берислав, сільрада Бериславського району та Білозерського району
2. Білозерський район	смт Білозерка	Білозерської селищної Ради і сільрад Білозерського району
3. Великолепетиський район	смт Велика Лепетиха	Великолепетиської селищної Ради і сільрад Великолепетиського району
4. Великоолександрівський район	смт Велика Олександрівка	Білокриницької та Великоолександрівської селищних Рад і сільрад Великоолександрівського району, а також Чкаловської сільради Бериславського району
5. Генічеський район	м. Генічеськ	м. Генічеськ; Новоолексіївської та Партизанської селищних Рад і сільрад Генічеського району
6. Голопристанський район	м. Гола Пристань	м. Гола Пристань і сільрад Голопристанського району
7. Горностаївський район	смт Горностаївка	Горностаївської селищної Ради і сільрад Каховського Великолепетиського та Нижньосірогозького районів
8. Іванівський район	смт Іванівка	Іванівської селищної Ради і сільрад Нижньосірогозького та Генічеського районів
9. Каховський район	м. Каховка	м. Каховка, Дніпрянської селищної Ради і сільрад Каховського району
10. Нижньосірогозький район	смт Нижні Сірогози	Нижньосірогозької селищної Ради і сільрад Нижньосірогозького району.

Продовження таблиці 1

10 Нижньосірогозький район	смт Нижні Сірогози	Нижньосірогозької селищної Ради і сільрад Нижньосірогозького району.
11. Нововоронцовський район	смт Нововоронцовка	Високопільської та Нововоронцовської, селищних і сільрад Великоолександрівського району
12. Новотроїцький район	смт Новотроїцьке	Новотроїцької та Сиваської селищних Рад і сільрад Чаплинського району
13. Скадовський район	м. Скадовськ	м. Скадовськ і сільрад Скадовського району
14. Цюрупинський район	м. Цюрупинськ	м. Цюрупинськ; Брилівської селищної Ради і сільрад Голопристанського району; Новомаячківської селищної Ради. Каховського району; Виноградівської сільради Скадовського району
15. Чаплинський район	смт Чаплинка	Асканіє-Нової та Чаплинської селищних Рад і сільрад Чаплинського району

Таблиця 1– Утворення районів Херсонської області

Міста обласного підпорядкування з 1965 року: Херсон та Нова Каховка.

Ця система з незначними змінами збережена і по теперішній час. Лише у 1966 р. було проведено розукрупнення районів, на підставі якого з'являються Верхньорогачицький, Високопільський та Каланчацький райони. Районне планування з цього часу стає подібним до того, що існувало у 1944 році.[8].

За часів незалежності Херсонська область змін у районуванні не зазнавала.

До складу Херсонської області також входять 9 міст, 3 з яких – обласного значення (м. Херсон, Нова Каховка та Каховка), 6 міст районного підпорядкування (м. Берислав, м. Генічеськ, м. Гола Пристань, м. Скадовськ, м. Таврійськ, м. Цюрупинськ), 30 селищ міського типу, 656 сільських населених пунктів, які об'єднані в 259 сільських рад.

Велика частка населення зосереджена в західній частині області, яка прилягає до Дніпра. У цій частині області проживає близько 60% населен

ня області і більшість міського населення (близько 70%).

Населення сільських районів має низьку, у порівнянні з іншими областями України щільність. Середня щільність населення в сільській місцевості близько 17 чіл. на кв. км. Найбільш заселені райони, розташовані уздовж Дніпра і Каховського водосховища, тут густина населення досягає 20-30 осіб на кв. км.

Висновки. Отже, Херсонська область відноситься до числа найменш густонаселених регіонів України. Щільність населення області у 2013 р. становила 37,9 ос. на 1 км², що вдвічі менше ніж в середньому по Україні.

В області 19 великих і малих річок, і найбільш розгалужена зрошувальна система в Європі площею понад 400 га. Херсонщина має близько 2 млн. га сільськогосподарських угідь і найбільшу кількість орних земель на Україні. Область займає 1 місце по вирощуванню овочів в Україні, тут збирається більше 13% всіх овочів і баштанних культур країни. У 2011 році був зібраний рекордний урожай зернових - 2,5 млн. тонн. На Херсонщині збирається рекордний урожай помідорів - 110 тонн з одного гектара (це в 6 разів перевищує врожайність томатів по Україні і в 1,5 рази врожайність томатів у Каліфорнії, кліматичні умови в якій вважаються ідеальними для їх вирощування). Херсонщина багата мінеральними та будівельними копалинами - тут присутні поклади вапняку, суглинки, глини, піску, фосфоритів, бокситів і торфу. Приморські території області входять до Південноукраїнської нафтогазоносною області - на Арабатській стрілці розробляється родовище газу. Промисловий комплекс області складається з понад 220 підприємств, що представляють різні галузі: харчову і переробну, машино-і суднобудівну, електроенергетичну та металургійну, легку, добувну, хімічну та нафтохімічну У транспортний комплекс регіону входить 900 км залізничних колій, 3 морських і 2 річкових порти, два аеропорти. Загальна протяжність всіх автодоріг по області становить понад 5000 км. В області з населенням більше 1,1 млн. чол. у взаєморозумінні проживають представники понад 115 національностей і народностей, різних віросповідань і культур. Система освіти Херсонської області складається з 26 вузів, 69 професійно-технічних і 570 навчальних закладів. Щорічно установами освіти області випускається близько 800 магістрів, 9,5 тис. фахівців і 6 тис. фахівців. На сьогоднішній день на території Херсонщини розташувались унікальні об'єкти природно-заповідного та культурно-історичного фонду. Найвідоміші з них біосферний заповідник «Асканія-Нова», Чорноморський біосферний заповідник, Азово-Сиваський національний природний парк. В останні роки на Херсонщині започатковано багато культурно-мистецьких заходів, про які відомо не тільки на Україні, а й у всьому світі. В Херсонській області налічується близько 1100 закладів культури різних систем і відомств (обласні, районні, місцеві, сільські, профспілкові, приватні). Найбільша кількість (87 %) розташована в сільській місцевості. В області 482 клубні установи всіх систем

та відомств, з них 421 заклад знаходиться в сільській місцевості. З метою популяризації кращих традицій національної культури, культурного обслуговування різних верств населення клубними працівниками в середньому за рік проводиться близько 50 тис. масових заходів, обслуговується близько 1,3 млн. мешканців області. В області працюють 3269 клубних формувань (2578 - в сільській місцевості), в яких близько 38 тис. учасників (25 тис. чол. - у сільській місцевості). Так, присвоєно статус Всеукраїнського фестивалю іноетнічних культур "Таврійська родина" (Генічеський район). Широкої популярності за межами області та України набули всеукраїнські фестивалі: народної музики "Чумацький шлях" (м. Нова Каховка), авторських хореографічних творів "Верховинця степова криниця" (м. Нова Каховка), народної творчості "Купальські зорі" (Голопристанський район). Поширили географію учасників регіональні та обласні фестивалі: хорового виконавства "Чорнобаївський заспів" (Білозерський район), сімейної творчості "Роде наш красний" (Каховський район), творчості дітей села "Селянські зірочки" (Чаплинський район), з фольклору "Осінній каравай"(м.Херсон), молодіжних культур "Ехтем-фест" (Скадовський район), народної хореографії "Ми - з України" (Цюрупинський район) та інші. Перелік каже сам за себе: Міжнародний благодійний фестиваль «Таврійські ігри»; Міжнародний фестиваль «Чорноморські ігри»; Міжнародний театральний фестиваль «Мельпомена Таврії»; Міжнародна виставка-ярмарок «Таврійський ярмарок»; Всеукраїнський фестиваль народної музики «Чумацький шлях»; Всеукраїнський фестиваль національних культур «Таврійська родина». І це лише частина того, що рухає культурне життя на Херсонщині.

Література:

1. Костюк Л.И., Ракович В.Ф., Ратнер И.Д. Херсон. Улицы помнят. [Текст]/ Л. И Костюк, В.Ф Ракович - Путеводитель. - Симферополь: Таврия, 1987
2. Державний архів Херсонської області. [Текст]/ Путівник. — Київ, 2003
3. Список населенных мест Херсонской Губернии и статистические данные о каждом поселении. Издание Губернского Статистического Комитета.[Текст]/ - Херсон, Типография Губернского Правления, 1896
4. Історія міст і сіл Херсонської області: Наук.-допом. Ред. М.А. Кацев. [Текст]/ - Херсон, 1982.
5. А.Ткачук, Р.Ткачук, Ю.Ганушак. З історії реформ адміністративно-територіального устрою України 1907-2009 роки. [Текст]/ Ткачук .А., Ткачук Р Ганушак Ю.- Київ: Леста, 2009. - 128 9. Херсону 200 лет, 1778-1978: Сб. док. и материалов. [Текст]/ - К.:Наук, думка, 1978.-407
6. Памятна книжка для Херсонської губернії, [Текст]/ вид. Херсон, губерн. стат. комітетом на 1864 рік — Херсон
- 7.Указ Президиума Верховного Совета СССР «Об Образовании Херсонской Области в составе Украинской ССР» от 30.03.1944р.
8. Ткачук Роман Адміністративно-територіальні зміни 1959-1964 років. Ліквідація та укрупнення районів областей, утворення промислових районів, укрупнення сільських районів. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.csi.org.ua>